

amžių scholastinė logika ir dialektika, traktatas „Apie vienuolių profesiją“ („De professione religiosorum“, 1445 m.), nukreiptas prieš vienuolių instituciją, garsioji „Kalba apie prsimanytą Konstantino dovaną, kuria klaidingai tikėta“ („De falso credita et ementita Constantini donatione Declamatio“, 1440 m., išleista 1517 m.), kurioje įrodomas vadinamojo Konstantino rašto, suteikiančio popiežiui teisę į pasaulietinę valdžią, neautentiškumas. L. Vala taip pat parašė veikalų iš kalbotyros ir istorijos. Šešių knygų traktate „Apie lotynų kalbos grakštumą“ („De linguae latinae elegantia“, 1471 m.) kelė mintį apie lotynų kalbos atnaujinimą. Istoriniuose veikaluose su jam būdingu kriticismu analizavo Cicerono, Livijaus, Sallustijaus, Kvintiliano koncepcijas. L. Vala paliko ir vertimų iš graikų kalbos. Jis išvertė Herodotą, Tukididą, dalį Homero „Iliados“, keletą Ezopo pasakėčių.

Chrestomatijoje spausdinamos ištraukos iš reikšmingiausio L. Valos traktato „Apie malonumą ir apie tikrąjį gerį“ pirmos ir antros knygų.

APIE MALONUMĄ IR APIE TIKRAJĮ GERĮ¹

PIRMA KNYGA

XVII skyrius

Malonumo ir dorybingumo apibrėžimas

Pirmiausia negalima nulyėti ir neapibrėžti to dalyko, apie kurį kalbame; tai būtina padaryti kiekvieno tyrinėjimo pradžioje — taip paprastai darė patys mokyčiausi vyrai ir taip pataria daryti Cicerono M. Antonijus² — kad paaiškintume, kas sudaro svarstymo objektą, nes jeigu besigincijantys skirtingai supras tą patį dalyką, tai ir visas svarstymas bus pilnas klaidų ir klaidų. Taigi malonumas yra geris, į kurį visi veržiasi ir kurį sudaro sielos ir kūno pasitenkinimas; panašiai šį gerį suprato Epikūras. Graikai jį vadino ἡθωονη. Kaip sako Ciceronas, joks kitas lotynų kalbos žodis taip neatitinka graikų ἡθωονη, kaip *voluptas*. Šiam žodžiui visi, mokantys lotynų kalbą, teikia dvi prasmes — sielos džiaugsmo, kylančio dėl malonaus susijaudinimo, ir kūno malonumo. Dorybingumą mes apibrėžiame kaip gerį, kurio pagrindą sudaro dorybės ir kurio

reikia siekti dėl jo paties, o ne dėl ko nors kita. Su šiuo požiūriu sutinka Seneka ir kiti. Pavyzdžiui, Ciceronas sako, kad dorybingumą mes suprantame kaip visa tai, kas pagirtina savime, nepaisant jokios naudos, rezultatų ar atlyginimo³. *Honestum* graikai vadina *καλοσ*. Aš manau, kad prie šito apibrėžimo tu, Leonardai⁴, negali nieko pridurti. Kiekvienas iš mūsų savąjį gerį vadina ne tik aukščiausiu, bet ir vieninteliu, tu — remdamasis Zėnonu, aš — Aristipu⁵, kuris, kaip man atrodo, tai suprato teisingiau už visus.

XXXIII skyrius

Apie keturias dorybes, kurios suteikia malonumą

Tomis keturiomis savybėmis, kurias jūs vadinatė dorybingumu ir kurių reikalaujate su jums įprastu išdidumu, siekiama ne ko kita, kaip tik to paties tikslo⁶. <...> Protingumas (prudentialia) — apie šį akivaizdų dalyką aš pasakysiu labai trumpai — reikalingas tam, kad sugebėtume numatyti tai, kas mums naudinga, ir išvengti to, kas nenaudinga. Visiems žinoma, ką yra pasakęs Enijus⁷: nė vienas išminčius nėra išminčius, jeigu jis nemoka būti pats sau naudingas. Santūrumas (continentia) — kad susilaikytume nuo kokio nors vieno malonumo, idant galėtume mėgautis daugeliu ir didelių malonumų. <...> Teisingumas (iustitia) — kad sugebėtume įsigyti žmonių palankumą, naudą ir dėkingumą. <...> Kuklumas (modestia) paprastai išmetamas iš keturių dorybių skaičiaus, nes jis, kaip aš suprantu, yra tam tikra priemonė, padedanti įgyti autoritetą tarp žmonių ir jų palankumą dėl to, kad mūsų balsas, veidas, judesiai, eisena, apranga yra be priekaištų.

XXXIV skyrius

Apie tai, kad malonumas valdo dorybes

Štai jums teisingas ir trumpas apibūdinimas dorybių, tarp kurių malonumas turėtų būti ne kaip ištvirkėję tarp garbingų moterų, bet kaip valdovė tarp tarnaičių. Ji vienai iš jų liepia paskubėti, kitai — sugrįžti, trečiai — pasilikti, ketvirtai — paskubėti, o pati sėdi ir naudojasi jų paslaugomis.

XXXV skyrius

Apie tai, kad nedorybingumas nekenkia

<...> Tu⁸ pateikėi daug pavyzdžių. Kadangi kiekvieno iš jų skyrium man nėra prasmės paneigti, reikėtų štai ką pažymėti: kad ir ką būtų darę visi tie, kuriuos tu čia išvardijai, jie darė tai vien tik dėl malonumo; šito ir tu negalėtum paneigti.

XXXVI skyrius

*Apie tai, kad malonumas atitinka prigimtį,
o dorybingumas — ne*

Kad sustiprinčiau šį teiginį, pridursiu, jog gyvų būtybių giminei gamta nieko taip neprisakė, kaip saugoti savo gyvybę bei kūną ir vengti to, kas atrodo kenksminga. Niekas labiau nesaugo gyvybės kaip malonumas, kurį teikia skonio, regėjimo, klausos, uoslės, lytėjimo organai, be kurių mes negalime gyventi, o be dorybingumo — galime. Tas, kuris yra žiaurus ir neteisingas kuriai nors savo juslei, eina prieš savo prigimtį, prieš savo naudą; viską reikia daryti dėl savęs paties, o ne dėl kitų.

ANTRA KNYGA

II skyrius

Apie tai, kad neverta mirti dėl ko nors

Aš nematau priežasties, kuria remiantis galima pasakyti, kad jie⁹ veikė dėl gėrio ir tapo gražiu pavyzdžiu. Jeigu aš neatmesiu sunkumų, aukų, pavojų ir netgi mirties, kokią atpildą arba tikslą tu man pasiūlysi? Tu atsakai: tėvynės saugumą, didingumą, klestėjimą. Ir tuos dalykus tu laikai gėriu bei derau atpildu ir dėl to ragini mirti? O jeigu aš nepaklausysiu, tu pasakysi, kad aš nusikaltau valstybei? Pažiūrėk, kokia didelė tavo klaida, jeigu ją galima pavadinti klaida, o ne klaida. Tu vartoji kilnias ir nuostabias sąvokas — *gerovė, laisvė, dorybė* — ir nepaaiškini, kokią prasmę jos man turės po mirties. Juk mirdamas aš negausiu žadėto atpildo; ar gražins man

tai, ko aš neteksiu, ar pasilieka sau ką nors tas, kuris eina mirti? Bet argi tu žmonių mirtis, pasakysi tu, nepadėjo tėvynėi, argi tėvynės išgelbėjimas nėra gėris? Aš nesutiksiu su tuo, jeigu tu nepaaiškinsi. Juk valstybė, išgelbėta nuo pavojaus, mėgaujasi taika, laisve, ramybe, pertekliumi! Gerai, tu kalbi teisingai, ir aš sutinku su tavimi. Tačiau kam taip girti ir kelti į padanges dorybę, kuri teikia tai, kas susiję su malonumu? O tie, kurie elgėsi narsiai, kad tėvynė būtų išgelbėta ir suklestėtų? Bet ar prisidėjo jie prie tėvynės išgelbėjimo ir suklestėjimo, jeigu patys neteko galimybės mėgautis tuo gėriu? O kvaili kodrai, kurcijai, decijai, regulai ir kiti drąsiausieji vyrai¹⁰! Jūsų dieviška dorybė suteikė jums tik mirtį, ir dėl saviapgaulės jūs netekote to, kas yra atpildas už dorybę ir darbus. Jūs iš tiesų esate panašūs į gyvates, kurios gimdo vaikus ir dovanoja jiems šviesą, pačios ją prarasdamos; joms būtų daug geriau iš viso negimdyti. Taip ir jūs savanoriškai veržiatės į mirtį, kad nežūtų kiti, kurie, jūsų palikti gyventi, netgi nemano, kad jie savo ruožtu dėl jūsų pasiaukojimo turėtų iškęsti sunkumus. Aš negaliu gerai suprasti, kodėl kažkas nori mirti už tėvynę. Tu miršti, nes nenori, kad ji žūtų, tarsi kartu su tavo mirtimi nežūva ir ji. Kaip aklam šviesa atrodo tarsi sutemos, taip ir mirštančiajam viskas gėsta kartu su juo. Tu bijai prarasti tėvynę, tarsi nebūtų galima gyventi kitoje vietoje, o ne ten, kur gamei. Kartais apskritai naudojama praleisti gyvenimą už tėvynės ribų, kaip dažnai elgėsi daugelis mokytų vyrų. Jau neminint kitų, taip elgėsi linkę ilgai studijuoti stoikai Zenonas, Kleantas, Chrisipas. Todėl tebegalioja garsusis posakis: „Ten tėvynė, kur gerai“. <...> Atidėkim į šalį pavyzdžius, kurių mūsų naudai yra labai daug, ir kreipkimės į protą. Ką tu vadini tėvynė? Tikriausiai miestą ir valstybę, t. y. žmones? O ką iš jų keli į pirmą vietą? Žinoma, žmones, nes miestas be gyventojų yra kaip lavonas. O kas iš žmonių patys brangiausi? Be abejo, tėvai, vaikai, vyrai, žmonos, broliai ir toliau visi kiti. Ir jeigu jokie žmogiški motyvai neprivers manęs numirti už tuos, kuriuos čia išvardijau, tai kodėl aš turiu mirti už kitus ir kito žmogaus išgelbėjimą laikyti svarbesniu dalyku už savo paties išsigelbėjimą? Tu pasakysi, kad daugelio gerovė geriau negu vieno, tad, kaip atrodo, aš turėsiu mirti ir už dešimt barbarų. Aš taip pat verčiau išgelbėčiau nuo mirties dešimtį negu vieną. Jeigu aš pasielgčiau kitaip (tu atveju, kai visi asmenys yra lygūs), tai padaryčiau klaidą. Bet aš veikiau tūriu gelbėti save negu šimtą tūkstančių kitų. Man pačiam mano gyvenimas yra didesnis

gėris negu visų kitų gyvenimai. <...> Apskritai aš pasakyčiau štai ką: ką galima išgalvoti neteisingsnio, kaip laikyti ką nors brangesniu sau už patį save? Ne tik šalinant pavojų gyvybei, bet ir siekiant likimo gėrybių niekas kito gerovės nelaiko svarbesne už savąją. Ir jeigu, tarkime, man leista pasirinkti padaryti karaliumi tėvą, kuri, prisiekiu, aš labai myliu, arba — tebūnie leista pasakyti — patį save, tai aš suteiksiu pirmybę sau, o ne jam, kaip pasieltgū ir jis, nors ir vadina mane savo gyvenimu. Tai, ką sako Lucilijus¹¹ — kad pirmiausia reikia galvoti apie tėvynės interesus, paskui — apie tėvų ir pagaliau — apie savo asmeninius, — yra kaip tik priešingai: pirmoje vietoje turi būti mūsų interesai, antroje — tėvų ir patulinėje — tėvynės, t. y. visų kitų.

III skyrius

Apie tai, kad dorybė ir dorybingumas nėra atpildas už narsumą

Nors ir sakytum, kad atiduosi savo gyvybę už tėvynę, ir kuo kilniausiai, nesiekdamas jokios naudos, niekas tavęs nepasakins tai padaryti. Tačiau dorybingumas nereikalauja sau jokio atpildo — jis pats sau yra geriausias atpildas, pasakysiu. Aš niekada nesu girdėjęs nieko kvalesnio už tokią nuomonę. Ką reiškia tai, kad dorybingumas yra pats sau atpildas? Aš elgiuosi narsiai. Kodėl? Dėl dorybingumo. O kas yra dorybingumas? Elgtis narsiai? Pasirodo, tai tuščias žaidimas, o ne pamokymas, pokštas, o ne raginimas. Aš elgiuosi narsiai tam, kad elgčiausi narsiai, ir eisiu į mirtį tam, kad numirčiau. Ar tai ne atpildas, ar tai ne atlyginimas? Argi dabar iš tikrųjų nepripažįsti, kad dorybingumas yra miglotas ir beprasmiškas dalykas, kurio jokiū būdu negalima įgyti? <...>

XXV skyrius

Apie tai, kas iš tiesų yra naudinga

<...> Kalbant pačiais bendriausiais bruožais, tik tai reikia vadinti nauda, kas arba nedaro jokio nuostolio, arba bent jau yra daugiau už nuostolį. <...> Tais atvejais, kuriuos aš išvardijau, be abejo, dorybingiau yra tai, kas naudingiau. Ko-

dėl geriau bėgti negu pasilikti rikiuotėje, kai kiti bėga? Kodėl nedera dosniai išdalyti (arba, aš pasakyčiau — išsivaistyti) viso turto, o reikia kai ką ir sau pasilikti? Kodėl geriau nebūti kantriam ir nesiklausyti piktų kalbų, o išvyti nenaudėlių? Tikriausiai todėl, kad tai naudingiau arba gyvenimui, arba turtui, arba geram vardui. Taigi didesnės gėrybės, t. y. tos, kurios teikia didesnę naudą, yra geresnės už mažas, kaip ir mažesnis nuostolis geriau už didelį.

XXVI skyrius

Apie tai, kas yra didesnės ir kas — mažesnės gėrybės

Kas yra didesnės gėrybės ir kas — mažesnės, sunku nustatyti kaip tik dėl to, kad keičiasi laikai, vietos, asmenys ir visa kita. Tačiau, kad paaiškinciau dalyko esmę, štai ką pasakysiu: pirmoji didesnės gėrybės sąlyga — išvengti nelaimių, pavojų, neramumų, sunkumų. Toliau — būti mylimiems, o tai yra visų malonumų šaltinis. Ką tai reiškia, visi suprantą, bet to, yra parašyta daugybė knygų apie draugystę. Ir priešingai, sakoma, kad gyventi tarp neapykantos yra lygu mirčiai. Vadovaudamiesi šia taisykle, mes pažįstame gerus ir blogus žmones ir sakome, kad jie moka arba nemoka pasirinkti malonius arba nemalonius dalykus.

XXVII skyrius

Apie tai, kad blogi žmonės niekada nesiekė dorybingumo

<...> Negali būti, kad žmonių, išskyrus labai nelaimingus ir pripratusius prie piktažybių, nedžiugintų kito žmogaus laimė, dar daugiau, kad jie patys nebūtų jo džiaugsmo priežastis, pavyzdžiui, išgelbėję jį nuo skurdo, gaisro, nelaisvės, sudužus laivui. Remiantis kasdiene praktika, reikia išmokti džiaugtis kitų žmonių laime ir iš visų jėgų stengtis, kad jie mus pamiltų. Tai bus įmanoma tik tuomet, jeigu mes juos pamilsime ir stengsimės padaryti jiems didelių paslaugų; o jeigu šito nepaisysime, niekada negalėsime gyventi džiaugdamiesi. <...>

Apie tai, kokiems naudingiems dalykams teikti pirmenybę

<...> Sakykite, tu radai ant žemės kokio nors praeivio pinigų. Gražink juos žmogui, net jeigu jis būtų niekšas ir nedorėlis. Tu gražinsi pinigų ne todėl, kad juos gražinti dora, o todėl, kad pasidžiaugtum žmogaus laime ir jo džiaugsmu ir, be kita ko, kad išgytum jo ir kitų palankumą bei pasitikėjimą. Tačiau čia reikia patarti štai ką: tu turi sąmoningai padaryti tai ne prie keturių akių ir ne slapta nuo visų, nes kitaip ta žinia nepasieks kitų žmonių. Tada tu padarysi šitai dėl naudos, o ne dėl dorybingumo, kaip aš jau daug kartų esu sakęs. Jeigu tau šio poelgio pagrindas yra nepadaryti žmogui žalos, tai mano motyvai yra daug vertesni ir tikslingesni — ir jam, ir sau atnešti naudą. Nors aš elgiuosi, vadovaudamasis tik savo interesais, vis dėlto aš noriu būti naudingas kitam, kad kartu būčiau naudingas pats sau. Juk jeigu aš negražinčiau pinigų praeiviui, tai būčiau nevertas savo gero vardo. Tačiau teisinga ir tai, kad jeigu pinigai būtų man reikalingi gyvybei išsaugoti, tai, mano nuomone, nereikia jų gražinti. <...>

XXXIX skyrius

Baigiamasis žodis malonumui pagirti

Tačiau laikas pagaliau pagirti malonumą. <...> Juk ne tik įstatymai, apie kuriuos kalbėjau anksčiau, sukurti dėl naudos, kuri teikia malonumą, bet taip pat ir miestai, ir valstybės, kur, jeigu kalbama apie valdymą, valdovą, vietininką ar karalių žmonės renka ne dėl ko nors kito, o vien tikėdamiesi sau didžiausios naudos. Ar reikia minėti daugybę menų (išskyrus vadinamuosius laisvuosius), kurie arba patenkina būtinus poreikius, arba puošia ir gražina gyvenimą, pavyzdžiui, žemdirbystę, kurią Varonas¹² taip pat laiko menu, amatininkystę, architektūrą, audimą, dailę, purpuro gaminimą, skulptūrą, laivų statybą? Argi kuris nors iš tų menų kuria ką nors iš meilės dorybingumui? O tokie laisvieji menai, kaip skaitėlavimas, matavimas, dainavimas, ar sukuria ką nors, kas būtų susiję su dorybingumu? O medicina, kuria užsiimantys nesiekia nieko kito, kaip tik sveikatos kitiems žmonėms ir asmeninės naudos? Imkime kad ir teisininkų profesiją, apie kurią galima

pasakyti tą patį. Poetai, kaip sako Horacijus, nori padėti kitiems arba suteikti malonumą, o patys siekia pelnyti šlovę. Į juos panašūs istorikai, nors ir jie kai kada turi tam tikros naudos. <...> O dėl ko, sakyk, atsirado draugystė, taip garbinama visais laikais ir visų tautų, jeigu ne dėl abipusio naudingumo, kaip, pavyzdžiui, duoti ir imti tai, ko reikalauja bendra naudą, jeigu ne dėl džiaugsmo kalbėti, klausyti ir drauge daryti kitus dalykus? Nėra jokios abejonės, kad šeiminių ir vergų tarpusavio santykių pagrindą sudaro vien tik naudą. O ką sakyti apie mokytojus ir mokinius? Mokytojai negali su meile auklėti mokinių, jeigu jie nesitiki iš jų turėti sau naudos arba padidinti savo šlovę. Ir patys mokiniai prastai negerbia tų mokytojų, kuriuos pamatė esant pagyrius, o ne mokslininkus, priekabių ieškotojus, o ne mandagius žmones; pirmoji savybė yra susijusi su naudą, antroji — su malonumu. Eikime toliau prie paties svarbiausio. Netgi tėvus ir vaikus sieja naudos ir malonumo ryšiai.

<...> Dar mažiau abejonių turi būti dėl vyro ir žmonos, brolių ir seserų santykių. Pati santuoka, surišanti vyrą ir žmoną, atsirado, matyt, dėl abipusio malonumo. Jeigu mes kam nors patariame sąžiningai ir nuoširdžiai elgtis tėvų, vaikų, giminaičių ar kitų žmonių naudai, mes ne į dorybingumą kreipiamės, kaip kai kurie mano, o stengiamės sužadinti jausmus. <...> O nemirtingieji dievai, jūsų taip pat negalima nutylėti! Kviečiu liudininku tikėjimą jums. Kas kada nors jūsų maldavo, kad dovanotumėte jam dorybingumą, kas davė įžadus būti dorybingas, dar daugiau, kas juos išpildė, kas atėdavo į jūsų šventyklas, puošė ir statė jas, tikėdamasis tapti dorybingas? Atvirai pasakysiu, aš niekada nebūčiau jūsų to prašęs. <...> Dėl kitų žmonių, tai matome, jog vienas maldauja sveikatos, kitas — turtų, trečias — vaikų, ketvirtas — ilgo gyvenimo, dar kitas — pergalės, valdžios, išgelbėti nuo paovojaus. Todėl garbinami tokie dievai, kurie gali suteikti šias gėrybes. — Eskulapas, Junona, Fortūna, Marsas, Jupiteris. <...>

Versta iš: Laurentii Vallae Opera... Basileae, 1540, p. 911—912, 921, 929—930, 942—943, 950, 960—961. Vertė Eugenija Utcinaitė

tas jis praleido Florencijoje. Čia ir mirė paslaptینگomis ap-
linkybėmis.

Dž. Piko dela Mirandola per trumpą savo gyvenimą nespėjo
iki galo realizuoti daugelio kūrybinių sumanymų. Daugumas jo
filosofinių traktatų liko nebaigti. Rašė daugiausia lotyniškai.
Tik vienas iš pirmųjų jo traktatų — „Džiolamo Benivjenio kan-
conos apie meilę komentari“ (1486 m.) — parašytas italų kal-
ba. Savo kūrybinę biografiją jis pradėjo gana triukšmingai.
1486 m. Dž. Piko dela Mirandola parašė knygą „Filosofiniai,
kabalistiniai ir teologiniai samprotavimai“ („Conclusiones phi-
losophicae, cabalisticae et theologicae“), kur paskelbė savo fi-
losofinę programą — 900 tezių apie viską, kas pažintina (de
omne rescibite). Šioms tezėms ginti Romoje jis organizavo
disputą, kuriame pakvietė dalyvauti žymius mokslininkus iš
visos Europos. Disputą pradėti jis rengėsi garsiaja „Kalba apie
žmogaus orumą“ („Oratio de hominis dignitate“) — savotišku
renesansiškojo humanizmo manifestu. Tačiau popiežius Ino-
centas VIII 30 tezių paskelbė eretiškomis. O kai Dž. Piko dela
Mirandola parašė tų esą eretiškų tezių apologiją („Apologia“,
1487 m.), popiežius paskelbė eretiškomis visas 900 tezių. Dis-
putas nevyko. Jo organizatoriams grėsė inkvizicijos teismas,
todėl Dž. Piko dela Mirandola bėgo į Paryžių, bet pakeliui buvo
sučiuptas. Išvengti inkvizicijos teismo jam padėjo jį užstojęs
Lorencas Medičis. Pagrindinis Dž. Piko dela Mirandolos filo-
sofinis veikalas „Apie Platono ir Aristotelio suderinamumą“
 („De concordia Platonis et Aristotelis“, 1496 m.) liko nebaigtas.
Iš kitų veikalų paminėtini „Heptaplas apie septyneriopą šešių
pasaulio kūrimo dienų aiškinimą“ („Heptaplas de septiformi
sex dierum Geneseos enarratione“, 1489), „Apie būtį ir vie-
novę“ („De ente et uno“, 1492 m.), „Prieštaravimai dieviškajai
astrologijai“ („Disputationes adversus astrologiam divinatori-
cem“, 1494 m.) ir kiti.

Chrestomatijoje spausdinama „Kalba apie žmogaus orumą“.

KALBA APIE ŽMOGAUS ORUMĄ

Skaičiau, gerbiemieji tėvai, arabų raštuose, kad Abdala
Saracėnas¹, paklaustas, kas šiame pasaulyje jam atrodo nuo-
stabiliausia, atsakė: „Nieko nėra nuostabiau už žmogų“. Šią min-
tį patvirtina ir Merkurijus²: „Didis stebuklas yra žmogus, o
Asklepijau³“. Kai susimąstau apie šių posakių prasmę, manęs

nepatenkina argumentai daugelio tų, kurie daug kalbėjo apie
žmogiškios prigimties pranašumą: kad žmogus esąs tarpinin-
kas tarp visų kūrinių, artimas aukščiausiems, valdovas žemiau-
sių, dėl proto išvalgumo ir mąstymo aiškumo galintis būti gam-
tos aiškintoju, užimantis tarpinę padėtį tarp pastovios amžiny-
bės ir tekančio laiko, pasaulio mazgas, kaip sako persai, ir net
Himėnėjas⁴. Dovydo liudijimu, nedaug ką menkesnis už an-
gelus (Ps 8, 6). Tai iš tiesų reikšminga, tačiau ne svarbiausia,
dėl ko žmogui teisėtai būtų pripažinta privilegija kelti didžiau-
sią susižavėjimą. Kodėl mums labiau nesižavėjus angelais ir
puikiais dangaus chorais? Pagaliau, man atrodo, supratau, ko-
dėl žmogus yra laimingiausia ir labiausiai susižavėjimo verta
būtybė ir kas lemia tokią jo išskirtinę padėtį visatoje, kurios
jam pavydi ne tik žvėrys, bet ir žvaigždės, ir aname pasau-
lyje esančios sielos. Neįtikėtina ir nuostabu! O kaipgi kitaip?
Juk dėl to žmogus teisėtai yra vadinamas ir laikomas didžiau-
siu stebuklu ir nuostabos verta būtybe. Tad išklauskite, tėvai,
kodėl taip yra, ir būkite atlaidūs šiam mano darbu.

Jau aukščiausias tėvas kūrėjas dievas pagal paslaptingus
išminties dėsnius sukūrė šiuos pasaulio namus, kurie mums
atrodo kaip nuostabiliausia dievybės šventovė. Viršdangišką
sritį papuošė protu, eterio gelmės atgaivino amžinomis sielo-
mis, o apterštas ir dvokiančias žemutinio pasaulio dalis užpildė
gausybe visokių rūšių gyvūnų. Tačiau, užbaigęs darbą, kūrėjas
panoro, kad būtų kas nors, kas pajęgtų įvertinti tokį didelį
darbą, pamiltų jo grožį ir stebėtusi jo užmoju. Taigi, sukūręs
visus daiktus (kaip liudija Mozė (Pr 1, 26) ir Timėjas⁵), emė
pagaliau galvoti apie žmogaus sukūrimą. Tačiau nebuvo nei
jokio pavyzdžio, pagal kurį būtų galėjęs sukurti naują pali-
kuoni, nei lobyne nebuvo nieko, ką būtų galėjęs dovanoti
naujajam sūnui kaip palikimą, nebuvo nei vietos dangaus
skliaute, kur sėdėjo visatos stebėtojas. Jau viskas buvo užbaig-
ta, viskas išskirstyta po aukščiausias, viduriniąsias ir žemutines
sritis. Bet neturėjo trūkti tėviškos galios paskutiniam palikuo-
niui, tarsi ji būtų išsekusi, nederėjo svyruoti jo išminčiai būtino
dalyko atžvilgiu dėl to, kad nėra patarimo, nepritiko jo malo-
ningai meilei, kad tas, kuris kituose turėjo garbinti dieviškąjį
dosnumą, smerktų jį savyje. Pagaliau aukščiausiasis kūrėjas
nusprendė, kad tas, kuriam jis negali duoti nieko savita, tu-
rėtų bendra su kitais visa tai, kas buvo būdinga atskiriems
kūriniams. Taigi jis sutiko, kad žmogus — neaiškios išvaizdos
būtybė, įkurdimo jį pasaulio centre ir taip jam tarė: „Neduo-
dame tau, o Adomai, nei nustatytos vietos, nei būdingos iš-

vaizdos, nei kokių nors ypatingų pareigų, kad vietą, išvaizdą ir pareigas turėtum pagal savo norą, savo valia ir savo sprendimu. Visų kitų būtybių prigimtis yra apibrėžta ir apribota pagal mūsų nurodytus dėsnius. Tau nėra jokių apribojimų; atiduodu tave į tavo paties rankas, kad pasirinktum savo prigimtį pagal savo valią. Įkurdinau tave pasaulio centre, kad iš čia galėtum patogiausiai stebėti visa, kas dedasi pasaulyje. Ne padariau tavęs nei dangiško, nei žemiško, nei mirtingo, nei nemirtingo, kad, būdamas laisvas ir pagarbos vertas kūrėjas, pats sau suteiktum tokią formą, kokios nori. Galėsi nusileisti iki žemiausių, neprotinių būtybių ir savo dvasios valia galėsi pakilti iki aukščiausių, dieviškų būtybių“.

O, koks didelis dievo tėvo dosnumas, kokia didelė ir nuostabi žmogaus laimė! Jam leista turėti tai, ko pageidau, ir tapti tuo, kuo panorės. Žvėrys gimdami iš motinos iščių gauda na tai, ką turės, kaip sako Lucilijus⁶. Aukščiausios dvasios arba iškart, arba truputį vėliau tampa tuo, kuo išlieka per amžius. Tuo tarpu gimstančiam žmogui tėvas davė visokios rūšies sėklų ir visokios gyvybės užuomazgų. Tos, kurias jis puoselės, išaugs ir subrandins jame savo vaisius. Jei puoselės augalines, taps augalu, jei juslines — gyvuliu, jei racionaliias — taps dangiška būtybe, jei intelektualines — taps angelu ir dievo sūnumi. O jeigu jo nepatenkintų nė vieno iš šių kūrinių likimas, tegu grįžta į savo vienybės centrą, kad, dvasia sutapęs su dievu, vienišoje virš viso ko esančio tėvo migloje pranoktų visus.

Kas galėtų nesistebėti tuo mūsų chameleoniškumu? Arba, teisingiau, kuo kitu galima būtų labiau stebėtis? Teisingai sakė Asklepijas Atėnietis⁷, kad dėl savo nepastovumo ir permainingo būdo misterijose jis simboliškai buvo vaizduojamas kaip Protejas⁸. Iš čia ir garsiosios žydų ir pitagorininkų metamorfozės. Juk slaptojoje žydų teologijoje čia šventasis Enochas⁹ paverčiamas dieviškuoju angelu, kuris vadinamas „*Mal'akh Adonay Shebaoth*“, čia kiti paverčiami kitomis [dievybėmis]. Ir pitagorininkai nedorus žmones paverčia gyvuliais ir, jei tikėsime Empedokliu¹⁰, net augalais. Sekdamas jais, Mahometas¹¹ dažnai kartoję, kad tas, kas nesilaiko dieviškojo įstatymo, pavirs gyvuliu, ir visiškai pelnytai. Juk ne žievė augalą daro augalu, o neprotinga ir nieko nejaucianti prigimtis; ne oda kinkomą arklių daro gyvuliu, o jo buka ir juslinga prigimtis; ne apskritumas dangų daro dangumi, o teisingas protas; ir ne atsiskyrimas nuo kūno angelą daro angelu, o dvasininis protas. Jeigu pamatysi žmogų, atsidavusį pilvui ir šliaužiantį žeme, tai jis veikiau yra krūmokšnis, o ne žmogus. Ir

jeigu pamatysi ką nors, pakerėtą fantazijos tuščios apgaulės farsu Kalipsės¹², patekusį į jausmų nelaisvę,— matai gyvuli, o ne žmogų. O jeigu pamatysi filosofą, viską pažįstantį teisingu protu, privalai jį gerbti, nes jis yra ne žemiška, bet dangiška būtybė. Jeigu pamatysi gryną stebėtoją, kuris, užmiršęs savo kūną, pasinėrė į proto gelmes, tai jis nėra nei žemiška, nei dangiška būtybė; tai — aukštesnė būtybė, dievybė, priėmusi žmogaus kūną. Taigi kas galėtų nesizavėti žmogumi, kuris šventose Mozės ir krikščionių knygosse pelnytai vadinamas čia visokiausio kūno, čia visokiausio kurinio vardu, nes jis pats kuria ir paverčia save bet kokiu kūnu, suteikia sau bet kokio kurinio ypatybes. Todėl persas Evantas, aiškindamas chaldėjų¹³ teologiją, rašo, kad žmogus neturi savo įgimto pavaldalo, bet turi daug svetimų ir atsitiktinių. Iš čia ir chaldėjų posakis: „*Hanarich tharah sharinas*“—„Žmogus yra nepastovios, daugialypės, permainingos prigimties būtybė“.

Tačiau dėl ko visa tai sakoma? Dėl to, kad suprastume, jog gimė — su sąlyga, kad būsim tu, kuo norime būti,—privaleme kuo labiausiai rūpintis, kad nepasakytų apie mus, jog, kai mes buvome tokioje garbėje, mūsų nebuvo galima pažinti, nes buvome panašūs į neprotinius gyvūnus.

Bet geriau, jeigu apie mus pasakys pranašo Asafo žodžiais: „Visi jūs dievai, Aukščiausiojo sūnūs“ (*Ps 81, 6*). Mes neturime piktnaudžiauti maloningu tėvo dosnumu ir jo mums duoto išganingo laisvo pasirinkimo paversti tuo, kas mums žalinga. Tegu užlieja sielą šventas troškimas, kad, nepasitenkindami tuo, kas vidutiniška, veržtumėmės prie to, kas aukščiausia, taip pat siektume (kai įstengsime, jei norėsime) to, kas pridera visiems žmonėms. Atsisakę to, kas žemiška, paniekinę tai, kas dangiška, ir pagaliau palikę visa, kas priklauso pasauliui, veržkimės prie virš pasaulio esančios kurijos, artimiausios aukščiausiai dievybei. Ten, kaip pasakoja šventos misterijos, pirmąsias vietas užima serafimas, cherubinas ir sostai¹⁴, nežinantis, kad mes jiems jau nusileidome ir, nepasitenkindami antrosiomis vietomis, stengiamės prilygti jiems orumu ir šlovė. Jei tik panorėsime, niekuo nebūsime už juos menkesni.

Tačiau kaip to pasieksime ir ką pagaliau turime daryti? Pažiūrėkime, ką jie daro, kokį gyvenimą gyvena. Jeigu ir mes imsime taip pat gyventi (juk galime), tai prilygsime jiems. Serafimas dega meilės ugnimi. Cherubinas spindi proto šviesa. Sostas pasižymi teisėjo tvirtybe. Taigi, jeigu, atsidėję veikiam gyvenimui, mes prisiimsime teisingą rūpinimąsi žemėsiosiomis būtybėmis, įgysime nepajudinamos sostų tvirtybės.

Jeigu, išsilaisvinę nuo veiklos, leisime laiką kontemplančiai ir mąstysime. kūrėją darbe ir darbą kūrėjuje, sužibėsime cherubino šviesa. Jei tik užsidesime naikinancią meilės kūrėjui ugnimi, staiga suliepsnosime kaip serafimas. Virš sosto, t. y. virš teisingo teisėjo, sėdi dievas, amžinasis teisėjas. Jis skraido virš cherubino, t. y. virš mąstančiojo, ir šildo, beveik apglobęs jį. Juk „Dievo Dvasia sklendeno viršum vandenų“ (Pr 1, 2), kurie yra virš dangaus skliauto ir kurie Jobo knygoje garbina viešpatį priešaušrio himnais (Job 38, 7). Kas yra serafimas, t. y. mylėtojas, tas yra dievuje ir dievas yra jame; dievas ir jis yra tas pat. Didelė yra sostų galia, kurią įgysime sampraudami apie jį, ir aukščiausia serafimų ditybė, kurią pasieksime mylėdami.

Tačiau kaip kas nors gali spręsti apie nežinoma arba mylėti nežinoma? Mozė mylėjo dievą, kurį matė, ir kaip teisėjas valdė tautą pagal tai, ką anksčiau kaip stebėtojas buvo matęs kalne. Taigi cherubinas, kaip tarpininkas, savo šviesa rengia mus serafimų ugniai ir kartu apšviečia mus sostų teismui. Tai ir yra pirmųjų protų paskirtis, Paladės¹⁵ tvarka, kontempliatyvosios filosofijos sargas; tai, ką mes pirmiausia turime męgdžioti, ištirti ir suprasti, kad įkoptume į meilės viršūnę ir nusileistume gerai apmokyti ir pasirengę aktyviai veiklai. Bet jei ketiname formuoti savo gyvenimą pagal cherubinų gyvenimo pavyzdį, iš tikrųjų verta pamatyti ir aptarti, koks jis yra, kokie yra jų veiksmai ir darbai. Tačiau kadangi mums, kūniškiems ir pažįstantiems tik žemiškus dalykus, neleista šitai suprasti, kreipkimės į senuosius tėvus, kuriems tie dalykai buvo artimi ir suprantami ir kurie gali mums pateikti išsamių ir tikrų liudijimų. Pasitarkime su apaštalu Pauliumi, išrinktuoju indu, kuris pats matė, ką darė cherubinų kariaunos, kai buvo iškeltas į trečiąjį dangų (2 Kor 12, 2). Jis atsakys, kaip liudija Dionisijas¹⁶, jog cherubiniai pirmiausia apsisvalo, tada apšviečiami ir pagaliau tampa tobuli. Taigi ir mes, bandydami žemėje pakartoti cherubinų gyvenimą, moralės mokslu slopindami aistrų protrūkius, dialektika sklaidydami proto miglas ir tarsi nuplaudami nežinojimo ir ydų nesvarumus, apvalome savo sielą, kad nestautėtū joje aklos aistros arba nedarytū kvailysčių neišlavintas protas. Tada gerai parengtą ir apvalytą sielą apšviesime gamtos filosofijos šviesa, kad paskui ją tobulintume dieviškų dalykų pažinimu.

O jeigu mūsų nepatenkins mūsų šventieji tėvai, kreipsimės į patriarchą Jokubą¹⁷, kurio atvaizdas spindi iškaltas šlovės soste. Pamokys mus išmintingasis tėvas, miegantis požemio ka-

ralystėje, budintis dangaus aukštybėse. Tačiau pamokys metaforiškai (šitaip jiems viskas yra pasiekiamą), sakydamas, jog esą laiptai, kylantys iš žemės gelmių iki dangaus aukštybių ir padalyti į daugybę pakopų; laiptų viršūnėje sėdi viešpats, o angelai stebėtojai pakaitomis tai kyla jais, tai leidžiasi (Pr 28, 12). Jeigu mes, karštai stiekdami šio angeliško gyvenimo, turime jį pasiekti, aš klausiu, kas palies viešpaties laiptus purvinomis kojomis arba nešvariomis rankomis? Kaip sakoma miserijoje, nešvariam negalima paliesti švataus. Tačiau kas yra tos kojos? Kas yra tos rankos? Iš tikrųjų sielos kojos yra ta niekingiausia dalis, kuri remiasi į visą materiją ir į viršutinį žemės sluoksnį, maitinančioji galia ir maistas, geismų skatinėja ir saičių malonumų mokytoja. O sielos ranka — kodėl nekalbame apie ją pikta? — aistros gynėja, kovoja už ją ir dulkėse ir saulėje pagrobia tai, kuo mieganti siela mėgaujasi šešelyje. Tas rankas, tas kojas, t. y. visą juslingąją dalį, kurioje glūdi kūno pagundos, kaip sakoma, prievartai gundancios sielą, aplaukime gyvoje moralinės filosofijos versmėje, kad mūsų, tamsių ir nuodėmingų, nenumestų nuo laiptų. Tačiau to nepakaks, jei panorėsime būti palydovais angelų, kopiančių Jokūbo laiptais aukštyn ir žemyn, jeigu iš anksto nebūsime gerai parengti ir išmokyti, kaip reikia kopti nuo vieno laiptelio ant kito, niekada neišsukant iš kelio ir nesiduriant su kitais, kurie juda pirmyn ir atgal. Kai mes pasieksime šitai iškalbos menu arba proto sugebėjimais, tada, įkvėpti cherubinų dvasios, filosofuodami pagal laiptų, t. y. prigimties, pakopas, įsiskverbdami ir visa ko esmę, mes kartais leisimės žemyn, su titano jėga suskaidydami vienovę tarsi Ozyrį¹⁸ į daugybę dalių, o kartais kilsim aukštyn, su Febo¹⁹ jėga sujungdami tą daugybę dalių tarsi Ozyrio kūno dalis į visumą, kol pateksime į tėvo, esančio laiptų viršuje, glėbį ir pagaliau nurimsime, patyrę teologijos palaimą.

Paklauskime teisingąjį Jobą²⁰, kuris sudarė su dievu gyvenimo sutartį pirmiau, negu pats pradėjo gyventi, ko aukščiausias dievas labiausiai trokšta iš tų šimtų tūkstančių angelų, kurie jį supa, ir jis atsakys — taikos, pagal tai, ką skaitome: „<...> tą, kurs daro taiką savo augštybėse“ (Job 25, 2). Kadangi aukščiausiosios pakopos nurodymus žemiausiajai paaiškina vidurinioji pakopa, tai tegu teologo Jobo žodžius mums paaiškina filosofas Empedoklis. Pastarasis sako, kad mūsų sielos prigimtis yra dvilypė — viena iš jų kelia mus aukštyn, į dangaus sferas, kita tempia žemyn, į požemių karalystę, — ir lygina šitai su nesantaika ir draugyste arba su karu ir taika,

prašmatniai išpuošti rūmai, duris apvainikuos teologijos girliandomis, į ją nužengtų šlovės karalius kartu su savo tėvu ir padarytų ją savo buveine. Jei ji pasirodys verta priimti tokį didelį svečią, tai dėl begalinio jo gerumo, pasipuošusi aukščiau tarsi vestuvine toga, apsupta daugybės įvairių mokslų, ji priims garbingąjį svečią jau ne kaip svečią, o kaip sužadėtinį, nuo kurio ji niekada nebus atskirta. Ji geriau sutiks būti atskirta nuo savo tautos ir nuo savo tėvo namų ir, užmiršusi pačią save, trokš numirti savyje, kad gyventų sužadėtinėje, kurio akivaizdoje mirtis jo šventiesiems iš tikrųjų yra palaima; aš sakau — mirtis, jeigu turime vadinti mirtimi tą gyvenimo pilnatvę, apie kurią mąstyti yra filosofijos paskirtis, kaip sakė išminčiai.

Pasikvieskime ir patį Mozę, nedaug menkesnį už šventos ir neapsakomos išminties kupiną šaltinį, iš kurio angelai geria savo nektarą. Paklauskime garbingojo teisėjo, kuris mums gyvenantiems apieistoje kūno vienatvėje, tokiais žodžiais skelbia savo įstatymus: „Tie, kurie yra nuodėmingi, dar reikalingi moralinės filosofijos, todėl tegu gyvena kartu su žmonėmis ne palapinėje, o po atviru dangumi kaip Tesalijos žyniai, kol apsisvalys nuo savo nuodėmių. Tie, kurie jau dorai gyvena, tegu būna priimti į šventyklą, tačiau tegu neliečia šventų dalykų, bet pirmiau kaip stropūs levitai dialektiniu paklusnumu tegu patarnauja filosofijos apeigoms. Tada, kai jie jau patys bus prileisti prie tų dalykų, pakelti į filosofijos žynius, tegu stebi spalvingus aukščiausiojo dievo karalystės rūmų papuošalus — tynių šviesulių, — kad pagaliau, per aukščiosios teologijos malonę patekę į šventyklos vidų, galėtų mėgautis dieviškosios šlovės paveikslu, kurio nedengia joks šydas“. Šiais žodžiais Mozė iš tikrųjų ir įsako mums, ir įsakydamas ragina, skatina, įkalbinėja, kad per filosofiją pasirengtume būsimai dangiškai šlovei.

Tačiau iš tikrųjų ne tik Mozės ar krikščionių misterijos, bet ir senovės teologija, dėl kurios aš ketinu padiskutuoti, rodo mums laisvųjų menų naudą ir vertę. Argi ko nors kita trokšta sau išventintieji ir graikų misterijas? Juk tik tie, kurie pirmiausia apsisvalys tais „valomaisiais“ menais, apie kuriuos kalbėjome — būtent moraline filosofija ir dialektika, — galės dalyvauti misterijose. O kas kita tas dalyvavimas gali būti, jeigu ne gamtos paslapčių aiškinimas filosofija! Tik taip pasirengusiems jiems prasideda vadinamoji *εποπτεία*, t. y. dieviškųjų dalykų stebėjimas teologijos šviesoje. Kas nenorėtų dalyvauti

kaip liudija jo eilės, kuriose jis skundžiasi, jog dėl ginčų ir nesantaikos jis tapęs panašus į beproį, dievų ištremtą ir įmestą į prarają.

Iš tikrųjų, tėvai, tarp mūsų yra daug nesantaikos: namuose vyksta sunkūs tarpusavio vaidai ir pilietiniai karai. Jeigu vietoj nesantaikos panorėsimė ir karštai trokšime taikos, kuri mums gali iškelti i aukštybes, kad atstotume tarp viešpaties išaukštintųjų, vien tik filosofija sulaukys ir visiškai nuramins mus. Visų pirma, jei žmogus sieks tik paliaubų su priešais, moralinė filosofija pažabos daugialypio žvėries netramdomus išpuolius, liūto piktumą ir įniršį. Paskui, jeigu, giliau apsvarstę, insime trokšti amžinos taikos ramybės, ji bus čia pat ir mielai išpildys mūsų prašymus. Tada, kai abu žvėrys gulės [nugalėti] kaip paskersta kiaulė, ji įtvirtins nepažeidžiamą kūno ir dvasios švenciausios taikos sutartį. Dialektika nuramins proto sąmyšį, kurį sukelia įvairių nuomonių prieštaravimai ir besiginčijančių sofistiniai silogizmai. Gamtos filosofija pašalins nuomonių ginčus ir nesutarimus, kurie slegia, blaško ir alina neramią sielą, tačiau taip, kad mes prisimintume, jog mūsų prigimtis, kaip sako Heraklitas²¹, yra pagimdyta karo ir dėl to Homero pavadinta kovojančia. Todėl ji nepajėgia suteikti mums tikros ramybės ir tvirtos taikos; tai — jos valdovės, t. y. šventosios teologijos, pareiga ir privilegija. Ji parodys mums kelį į taiką ir ves mus kaip palydovas. Iš tolo matydama mus skubančius, ji sušuks: „„Ateikite pas mane visi, kurie vargstate ir esate prislėgti: aš jus atgaivinsiu!“ (Mt 11, 28) Ateikite pas mane, ir aš jums duosiu taiką, kurios pasaulis ir prigimtis jums duoti negali“.

Taip meiliai pašaukti, taip maloniai pakviesti, mes pakilsime sparnuotomis kojomis kaip žemiškieji Merkurijai²² į palaimintosios motinos glėbį ir mėgausimės ta trokštamąja taika, švenciausią taika, nesuardomu ryšiu, sutartine draugyste, dėl kurios visos sielos ne tik susijungs viename prote, kuris yra virš visų protų, bet ir kažkokiu nenusakomu būdu taps višiška vienove. Tai yra ta draugystė, kurią pitagorininkai vadina visos filosofijos tikslu. Tai yra ta taika, kurią dievas sukuria aukštybėse ir kurią angelai, nusileidę į žemę, skelbia visiems geros valios žmonėms, kad per ją žmonės pakiltų į dangų ir patys taptų angelais. Linkėjime tokios taikos mūsų draugams, mūsų laikams, kiekvieniems namams, į kuriuos įeiname, linkėjime jos mūsų sielai, kad per ją ji pati taptų dievo namais ir kad galų gale, kai moraline filosofija ir dialektika ji apsisvalys nuo nesvarumų, pasidabins visokiausia filosofija tarsi

tokiose šventose apeigose? Kas, užmiršęs visa, kas žmogiška, paniekinęs likimo gerybes ir nesirūpindamas kūniškais reikalais, netroškų tapti dievų bendrininku dar tebegyvendamas žemėje ir gavęs nemirtingumo dovaną, save, mirtingą būtybę, pagirdęs amžinybės nektarą? Kas nenorėtų būti taip pakėrėtas Sokrato aistringumo, apdainuoto Platono „Fedre“, kad, mojuodamas sparnais ir kojomis, pakiltų virš šio pasaulio, skendinčio nuodėmėje, ir kuo greičiausiai laimingai pasiektų dangiškąją Jeruzalę? Mus jaudins, tėvai, Sokrato aistringumas, kuris mus taip toli išves už proto ribų, kad mūsų protą ir mus pačius pakylės prie dievo. Jis juo labiau mus jaudins, jeigu pirmiau patys išjudinsime tai, kas yra mumyse pačiuose. Juk jeigu moralinės filosofijos tinkamai suderintos mūsų aistrų jėgos pasieks tokią harmoniją, kad niekas negalės pažeisti jų skambėjimo darnumo, ir jeigu dialektikos mūsų protas nuolat tolygiai bus stumiamas pirmyn, tai, sujaudinti mūsų įkarščio, gersime savo vidine klausa dangiškąją harmoniją. Tada mūsų vadas Bakchas²³, savo misterijose, t. y. regimose gamtos apraiškose, mums, tapusiems filosofais, parodydamas nematomas dievo [paslaptis], apsvaigins mus turtinumu dievo namų, kuriuose mes, jei būsimė jam ištikimi kaip Mozė, priartėję prie šventčiausios teologijos, persiimsime dvigubu įkarščiu; pakilę į jos didingą aukštį, lygindami tai, kas yra, kas bus ir kas buvo nedalomoje amžinybėje, ir stebėdami tų dalykų pirminį grožį, mes tapsime Febo pranašais, sparnuotais jo gėrbėjais. Pagaliau, tarsi šuoru apimti neapsakomos meilės kaip liepsnojančys serafimai, paliksimė patys save ir, kupini dieviškos galios, jau būsimė nebe patys savimi, bet tapsimė tuo, kuris mus sukūrė.

Jeigu kas nors tyrinės šventus Apolono vardus, jų reikšmes ir paslaptinę prasmę, tai išitkins, jog šis dievas yra ne mažiau filosofas negu pranašas. Kadangi Amonijas²⁴ pakankamai yra ištyręs šį dalyką, aš neturiu pagrindo aiškinti šitai kitaip. O tėvai, tegu užvaldo sielą trys Delfų taisyklės, nepaprastai reikalingos tiems, kas ketina įžengti į šventčiausią ir palaimintą šventovę ne apsišaukėlio, bet tikrojo Apolono, kuris apšviečia kiekvieną sielą, įeinančią į šį pasaulį. Jūs pamatysite, jog jos mus moko ne ko kita, kaip tik visomis jėgomis atsidėti tai trijų dalių filosofijai, apie kurią čia ir kalbama. Pasakymas *μηδεν ἄνω*, t. y. „Nieko per daug“, teisingai nusako visų dorybių normą ir taisyklę pagal saiko kriterijų; tai aiškina moralės filosofija. Kitas pasakymas *γῶθι σεαυτὸν*, t. y. „Pažink pats save“, skatina ir ragina mus pažinti visą gamtą, kurios

tarpinė grandis yra žmogaus prigimtis. Tas, kas pažįsta patį save, pažįsta viską savyje, kaip rasė iš pradžių Zaratustra²⁵, o paskui Platonas „Alkibiade“. Pagaliau, gamtos filosofijos apšviesti tuo žinojimu ir jau priartėję prie dievo, sakydami *εἴ, τ. y.* teologiniu pasveikinimu „Esi“, familiariai ir džiaugsmingai kreipsimės į tikrąjį Apoloną.

Paklauskime patarimo ir išmintingąjį Pitagorą, juo išmintingesnį, kad jis niekada nelaikė savęs vertu vadintis išmintingu. Pirmiausia jis mums lieps nesėdėti be saiko, t. y. žiūrėti, kad, dėl nerūpestingo tinginavimo užleisdę protinę dalį, kuri siela viską matuoja, sprandžia, tiria, visai jos neprarastume: mes privalome dialektikos pratybomis ir taisyklėmis nuolat ją skatinti ir valdyti. Paskui jis mums nurodys, kad ypač turime saugotis dviejų dalykų: nesišlapinti prieš saulę²⁶ ir nepjaustyti nagų šventų apeigų metu. Tačiau tik tada, kai per moralinę filosofiją mes išsivaduosime nuo besaikio malonumų troškimo ir tarsi nagų nuopjovas pašalinsime aštrias pykčio briaunas ir sielos geluonį, galėsime dalyvauti šventose apeigose, t. y. Bakcho misterijose, kurių tėvu ir valdovu pelnytai vadinama Saulė; tada mes laisvai atsidėsime kontempliacijai. Pagaliau Pitagoras lieps mums palesinti gaidį, t. y. pamaitinti dieviškąją mūsų sielos dalį dieviškų dalykų žinojimu kaip tikruoju maistu ir dangiškąja ambrozija. Tai tas gaidys, prieš kurį lenktiasi ir dreba liūtas, t. y. visa žemiškoji galybė. Tai tas gaidys, kuriam, kaip skaitome Jobo knygoje, yra duotas supratimas (Job 38, 36). Kai šis gaidys gieda, klystantis žmogus atsipekėja. Tas gaidys kasdien gieda ryto aušroje, kartu su rytinėmis žvaigždėmis garbindamas dievą. Mirstantis Sokratas, tikėdamasis, kad jo sielos dieviškumas susijungs su aukštesnio pasaulio dieviškumu, pasakė, kad jis skolingas šitą gaidį Asklepiui, sielų gydytojui, nes jam jau nebegresia jokios ligos²⁷.

Paklauskime taip pat ir chaldėjų rašytinius paminklus ir pamatsime (jei, žinoma, jais galima pasikliauti), kad mirtingieji siems kelią į laimę atveria tie patys menai. Chaldėjų interpretatoriai rašo, jog Zaratustra pasakė, kad siela yra sparnuota ir, kai sparnai nukrenta, ji veržliai krenta į kūną, o kai jie vėl atauga, ji skrenda į dangų. Kai jo mokiniai paklausė jį, kaip jie gali įgyti sielas su plunksnuotais sparnais, jis atsakė: „Apšlakstykite sparnus gyvybės vandeniu“. Kai jie vėl paklausė jį, kur jiems ieškoti to vandens, jis jiems atsakė alegoriškai (foks buvo to žmogaus paprotys): „Dievo sodas yra laistomas ir drėkinamas keturių šaltinių — iš jų jūs galite pasisemti gydomojo vandens. Vardas to, kuris teka iš šiaurės, yra Piōnas,

tai reiškia teisingumą; to, kuris teka iš vakarų,— Dichonas, tai reiškia išpirkimą; to, kuris teka iš rytų,— Chidekelis, tai reiškia šviesa; to, kuris teka iš pietų,— Peratas, jį galime aiškinti kaip dievobaimingumą".

Atkreipkite dėmesį, tėvai, ir nuodugnai pamastykite, ką reiškia tie Zaratustros pamokymai. Iš tikrųjų nieko kita, kaip tik tai, kad moraline filosofija tarsi šaltomis Iberijos bangomis mes nuplauname nešvarumus nuo savo akių, dialektika tarsi gulsciuku mes ištiesiname jų žvilgsnį. Tada, stebėdami gamtą, įprantame pakęsti dar silpną tiesos šviesą, panašią į tekančios saulės spindulį, kad pagaliau, pasitelkę teologiją ir švėčiausiojo dievo garbinimą, mes galėtume kaip dangaus ereliai drąsiai žiūrėti į ryškia vidudienio saulės šviesą. Atrodo, šis ryto, vidudienio ir vakaro žinojimas pirmiausiai buvo apdairuotas Dovydo, o paskui plačiau paaiškintas Augustino. Tai yra ta vidudienio šviesa, kuri statmenai uždega serafimus ir kartu apšviečia cherubinus. Tai yra ta karalystė, į kurią visada veržėsi senasis tėvas Abraomas. Tai yra ta vieta, kur nėra vietos netyroms dvasioms, kaip teigia kabalistų²⁸ ir maurų mokymas. Ir jeigu yra leista bent užuominomis pagarsinti ką nors iš slaptų misterijų — po to, kai netikėtai kritimas iš dangaus apsvaigino žmogų ir, pasak Jeremijo, „mirtis įžengė pro mūsų langus" (*Jer 9, 21*) ir pažeidė mūsų kepenis ir mūsų širdį,—kreipkimės į dangiškąją gydytoją Rapolą, kuris išgydys mus moraline filosofija ir dialektika tarsi gydomaisiais vaisiais. Tada, kai mes atgausime savo sveikatą, apsigyvens mūmyse dievo stiprybė — Gabrieliūs, kuris ves mus per gamtos stebuklus, rodydamas dievo gerumą ir galią. Pagaliau jis perduos mus vyriausiajam kunigui Mykolui²⁹, kuris teologijos tarno titulu tarsi brangakmenių karūna papuoš tuos, kurie šito nusipelnė, tarnaudami filosofijai.

Tokie, gerbiamieji tėvai, yra motyvai, kurie ne tik įkvepia, bet ir skatina mane studijuoti filosofiją. Žinoma, aš nekalbėčiau apie tai, jeigu nenorėčiau atsakyti tiems, kurie yra įpratę niekinti filosofijos studijas, ypač kai tuo užsiima žymūs žmonės ir tie, kurie apskritai gyvena eilinį gyvenimą. Juk iš tikrųjų filosofijos studijos veikiau niekinamos ir įžeidinėjamos, negu teikia garbę ir šlovę (tokia yra mūsų amžiaus nelaimė). Šis pražūtingas ir baisesis įsitikinimas, kad filosofija reikia arba iš viso neužsiimti, arba ja turi užsiimti tik nedaugelis, užvaldė beveik visus protus, tarsi jiems viskas būtų visiškai aišku — ir daiktų priežastys, ir gamtos vyksmai, ir visatos sandara, dievo ketinimai, ir dangaus ir žemės paslaptys,— tarsi jie viską

turėtų prieš akis ir po ranka; niekas nesims jų tirti, jeigu nesitikės susilaukti dėkingumo arba gauti sau naudos. Pagaliau, deja, jau prieita prie to, kad išmintingais laikomi tik tie, kurie išminties studijavimą pavertė apmokama profesija; ir kai pasirodo drovioji Paladė, su dievų dovanomis pasiūsta pas žmones, jie ima vyti ją lauk, peikti, švilpti. Ir nėra nieko, kas ją mylėtų ir globotų, nebent ji pati parsiduotų ir gėda igtą menką atlyginimą, gautą už išniekintą skaistybę, idėtų į mylimojo skrynelę.

Su didžiausiu skausmu ir apmaudu aš sakau, jog mūsų amžiuje ne valdovai, bet filosofai yra išitikinę ir skelbia, kad visiškai nereikia užsiimti filosofijos studijomis, nes filosofams nėra įskirta jokio atlyginimo, jokio užmokescio, tarsi jau vien tuo pasakymu jie neparodytų, jog nėra filosofai. Kadangi visas jų gyvenimas yra skirtas pelno arba šlovės siekimui, jie net patys sau nesusimąsto apie tiesą. Aš leisiu sau ir neraudoduodamas pasigirsiu, jog niekada nestudijavau filosofijos kokiais nors kitais sumetimais, kaip tik dėl to, kad studijuočiau ją, ir niekada neiškojau ir nesitikejau iš savo studijų ir užsiėmimų kitokio vaisiaus ir atlyginimo, kaip tik lavinti sielą, ir visada labiau už viską troškau pažinti tiesą. Aš visada taip karštai troškau šito, kad, atidėjęs į šalį visus asmeninius ir visuomeninius rūpesčius, visą savo laiką paskyriau kontempliacijai, nuo kurios nei pavyduolių neapykanta, nei išminties priešų burnojimas negalėjo ir negalės manęs atitraukti. Filosofija išmokė mane daugiau klausyti savo sąžinės negu svetimos nuomonės, visada mąstyti ne apie tai, kad neišgirsčiau ko nors bloga, bet apie tai, kad pats ko nors bloga nepasakyčiau ar nepadarčiau.

Aš esu tikras, gerbiamieji tėvai, kad šie mano samprotavimai jums, globojantiems laisvuosius menus ir panorėjusiems juos išklausti, bus pageidaujami ir malonūs, tuo tarpu daugeliui kitų — sunkūs ir nemalonūs. Ir žinau, kad yra nemaža tokių, kurie ir anksčiau niekino mano sumanymą, ir dabar plūsta į visokiais žodžiais. Tie, kurie elgiasi teisingai ir šventai, siekdami dorybės, paprastai yra labiau šmeižiami negu tie, kurie, neteisingai ir nedorai elgdami, nusideda. Yra tokių, kurie apskritai nepritaria tokiam diskutavimo būdai ir šiai viešai diskusijai dėl mokslų, tvirtindami, kad ji yra skirta daugiau talentui pademonstruoti ir mokytumui parodyti negu žinojimui igtai. Yra tokių, kurie nesmerkia tokios praktikos, tačiau mano, kad man šitai neleistina, nes aš, būdamas dvidešimt ketverių metų, šiame garbingiausiame mieste, gausiame moky-

čiausių vyrų susirinkime, dalyvaujant apaštališkajam senatui, išdrišau pasiūlyti diskusiją dėl krikščioniškosios teologijos aukščiausių paslapčių, dėl giliausių filosofijos dalykų ir nežinomų mokslo šakų. Kiti, kurie leidžia man surengti šią diskusiją, nenori, kad aš kalbėčiau apie 900 tezių, šmeižikiškai tvirtindami, kad tai yra nereikalinga ir tuščiaagarbiška ir kad tai pranoksta mano jėgas. Aš pasiduočiau prieš šiuos prieštaringus ir padaryčiau tai nedelsdamas, jeigu filosofija, kurią aš skelbiu, būtų mane šitaip pamokiusi; tačiau dabar neatsakysiu jiems, net šitaip mokomas filosofijos, jeigu įsitikinsiu, jog ši mūsų diskusija buvo pradėta tik tam, kad sukeltų vaidus ir ginčus. Taigi tegu palieka mūsų protus bet koks noras gintis ir vaidytis, tegu nelieka pavydo, kuris, kaip rašo Platonas, visada pasitraukia iš dievų choro³⁰. Draugiškai išsiaiškinkime, ar aš turiu kalbėti ir ar aš turiu kalbėti apie visas minėtas tezes.

Pirmiausia, aš daug nekalbėsiu tiems, kurie peikia šį viešo diskutavimo būdą, nes ši kaltė, jeigu tai laikysime kalte, yra bendra ne tik man ir jums visiems, šviesiausiai mokytajai — jūs dažnai užsiimate tuo, pelnydami didžiausią garbę ir šlove,— bet ir Platonui, Aristotelii ir kitiems žymiausiems visų laikų filosofams. Jiems buvo visiškai aišku, kad geriausias būdas surasti tiesą — kuo dažniau lavintis viešose diskusijose. Kaip kūno gimnastika sustiprina fizinės jėgas, taip, be jokios abejonės, šioje savotiškoje mokslinės gimnastikos palestroje mūsų dvasinės jėgos tampa kur kas stipresnės ir gyvybingesnės. Aš tikiu, kad poetai, apdainavę Paladės ginklą, arba žydai, geležį laikantys išminties simboliu, norėjo parodyti mums ne ką kita kaip tai, jog tai labai garbingos varžybos, būtinos įgyti išminčiai. Neatsitiktinai chaldėjai norėjo, kad, gimstant būsimam filosofui, Marsas žiūrėtų į Merkurijų iš trikampės padėties, nes, jeigu išnyktų susidūrimai ir karai, visa ateities filosofija būtų apsnūdusi ir mieguista.

Tačiau nuo tu, kurie sako, kad aš esu netinkamas tokiam uždaviniiui, man sunkiau apsiginti. Juk jeigu pasakysiu, jog esu tam tinkamas, atrodys, kad esu nekuklus ir per gerai apie save manau; jei sakysiu, jog esu netinkamas, laikys mane neprotingu ir lengvabūdžiu. Matote, į kokius spąstus patekau, kokioje padėtyje atsidūriau: negaliu nenusikalstamas žadėti to, ko paskui negaliu nenusikalstamas padaryti. Galėčiau pateikti Jobo žodžius: „Dvasia yra žmonėse“ (*Job* 32, 8) ir kartu su Timotiejumi išgirsti: „Niekas tegul neniekina tavo jaunystės“ (*1 Tim* 4, 12). Bet pagal savo sąžinę aš teisingiau pasa-

kysiu štai ką: nieko nėra manyje didinga ar ypatinga. Aš ne-neigiu, kad esu uolus ir atsidavęs laisviesiems menams, tačiau mokyto žmogaus vardo aš nei priimu, nei prisiskiriu. Taigi tokią didelę našią užsidėjau ant pečių ne todėl, kad nesuvokčiau savo silpnumo, bet todėl, kad žinojau, jog tai yra ypatinga kova, mokslinė, ir būti nugalėtam tokioje kovoje yra naudinga. Todėl net ir pats silpniausias teisėtai gali ir privalo ne tik nevengti mūšio, bet ir pulti į jį, nes tas, kuris pralaimi, patiria iš nugalėtojo ne skriaudą, o naudą: jis grįžta namo turtingesnis, t. y. mokytesnis ir geriau pasirengęs būsimai kovai. Įkvėptas tokios vilties, aš, silpnas karys, visiškai nebijojau stoti į tokią sunkią kovą su pačiais stipriausiais ir drąsiausiais vyrais. Tačiau spręsti, ar tai buvo padaryta neapgalvotai, ar teisingai, reikia pagal kovos baigtį, o ne pagal mano amžių.

Trečia, belieka atsakyti tiems, kurie nepatenkinti dėl didelio mano pasiūlytų tezių skaičiaus, tarsi toji našta slėgtų jų pečius, o ne man vienam reikėtų ją pakelti, kad ir kokia sunki ji būtų. Iš tikrųjų netinka ir per daug priekabu nustatinti svetimio darbo mastą, juo labiau, kaip sako Ciceronas, reikalauti saiko tokiam dalyke, kur juo daugiau, juo geriau. Tokiame dideliame ir drąsiame sumanyme man reikėtų arba nusileisti, arba įtikinti. Jeigu siekčiau įtikinti, nesuprantu, kodėl pateikti dešimt tezių yra girtina, o pateikti devynis šimtus — nusikalstama. Jeigu nusileisčiau, tai tie, kurie manęs nekencia, turėtų kuo mane apkaltinti, o tie, kurie myli, atleistų. Kadangi tokio didelio ir tokio sunkaus dalyko ėmėsi menko talento ir nedidelio mokslo jaunas žmogus, tai jis nusipelno veikiau pagyrimo, o ne apkaltinimo. Juk ir poetas sako: „Jeigu trūksta jėgų, iš tikrųjų pagirtina bus drąsa“³¹; dideliame dalyke pakanka norėti. Taigi, jei daugelis mūsų amžiuje, sekdami Gorgiju Leontiniečiu³², yra įpratę siulyti diskusijai ne tik devynis šimtus, bet visus visų mokslų klausimus — tai, žinoma, pagirtina, — kodėl man neleidiama — ar bent jau tenebūna laikoma kalte — pasiginčyti dėl palyginti daug, tačiau konkrečių ir apibrėžtų klausimų? Sako, kad tai yra nereikalinga ir tuščiaagarbiška. Tuo tarpu aš tvirtinu, kad šitai ne tik reikia, bet ir būtina padaryti, ir jeigu jie patys pasvarstytų su manimi filosofavimo esmę, tai noromis nenoromis turėtų pripažinti, jog šitai tiesiog būtina. Tie, kurie priskyrė save kokiam nors filosofinei mokyklai, pavyzdžiui, Tomo arba Škoto³³, kurie šiuo metu ypač populiari, gali išbandyti savo mokslines tiesas, pateiktą diskusijai ketėtų klausimų. O aš nusprendžiau, niekam neprisiekdamas ištikimybės, leistis visų filosofijos mokytojų

keliais, išstudijuoti visus raštus, pažinti visas filosofijos mokyklas. Kadangi man reikia kalbėti apie visus tuos dalykus, kad neatrodytu, jog aš ginu vieną kurią nors nuomonę, atmetęs visas kitas, ir esu prie jos prisirišęs, negalėjau nepasakyti nors po keletą žodžių apie atskiras teorijas; tad iš viso turėjau pasakyti daugybę dalykų, liečiančių jas visas. Ir tegu niekas nekaltina manęs dėl to, kad esu svečias visur, kur tik nueša mane audra. Visi senovės autoriai pabrėždavo, jog, skaitant visokių veikalus, nedera praleisti nieko, kas gali paskatinti apmąstymams. Tai ypač buvo būdinga Aristoteliiui, kurį Platonas dėl to pavadino *αγαθηγορης*, t. y. „skaitytoju“. Iš tikrųjų tik siauram protui būdinga apsiriboti Portiku arba Akademija³⁴. Ir negalėsi teisingai pasirinkti sau kurios nors vienos iš visų [filosofinių mokyklų], jeigu pirma nuodugnai nesusipažinsi su visomis. Pridursiu, jog kiekviena iš jų turi ką nors savita, kas skiria ją nuo visų kitų.

Taigi pradėsiu nuo mūsų [mokyklų], prie kurių galų gale priėjo filosofija. Jono Skoto pažiuose yra kažkas gyvybinga ir ginčytina, Tomo — tvirta ir vienalytiška, Egidijaus³⁵ — tyra ir tikslu, Francėskas³⁶ — griežta ir įžvalgu, Alberto³⁷ — senoviška, talpu ir didinga, Henriko³⁸ pažiuose, man atrodo, visada yra kažkas kilnu ir verta pagarbos. Iš arabų: Averojaus³⁹ — kažkas tvirta ir nepajudinama, Avempacio⁴⁰ ir al Farabio — nuodugnu ir gilu, Avicenos — dieviška ir platoniška. Graikų filosofija apskritai yra tyra ir aiški: Simplikio⁴¹ — turininga ir iškalbi, Temistijo⁴² — gražsti ir glausta, Aleksandro⁴³ — nuosekli ir mokslinga, Teofrasto⁴⁴ — nuodugnai išplėtotą, Amonijo — sklandi ir maloni. O jeigu atkreipsime dėmesį į platonikus, paminėsiu keletą iš jų. Porfirijas⁴⁵ nudžiugins medžiagos gausumu ir religijos įvairove. Jamblichas⁴⁶ sukels pagarbą slaptąja filosofija ir barbarų misterijomis. Plotino [filosofijoje] negalima išskirti kokio nors vieno aspekto, kuris keltų susižavėjimą: jis visur yra vertas pasigėrėjimo, dieviškai kalba apie dieviškus dalykus, o kai dėsto žmogiškus — pakeri žmones tokia išmintimi ir minties vingrumu, kad net ir platonikai jį sunkiai supranta.

Aš praleidžiu vėlesnius platonikus: Proklą⁴⁷, putojanti azijietišku produktyvumu, ir jo mokinius — Damaskiją⁴⁸, Olimpiodorą⁴⁹ ir daugelį kitų; jų visų veikaluose spindi tasai to *θειων*, t. y. kažkas „dieviška“; tai yra būdingas platonikų bruožas.

Paprastai būna taip, kad jeigu kokia nors mokykla puola, pateikdama teisingesnę teoriją ir griaudama pinkles, kurios

rezgamos prieš proto geradarystes, tai tuo ji sustiprina tiesą, o ne griaua ją, kaip isidega, o ne užgęsta vėjo pučiama ugnis. Skatinamas šių sumetimų, aš norėjau pateikti visuomenės dėmesiui ne kurios nors vienos filosofinės mokyklos pažiūras (kaip kai kurie pageidavo), bet visų mokyklų, kad, šitaip greitinant visas kryptis ir įvairias filosofijas, ryškiau sušvistų tiesos šviesa, kurią Platonas laiškuose vadina tekancia mūsų sielos saule. Kas būtų, jei kalbėtume tik apie lotynų — Alberto, Tomo, Skoto, Egidijaus, Francėsko, Henriko — filosofiją, palikdami nuošalyje graikų ir arabų filosofus, kai tuo tarpu visa išmintis tekėjo iš barbarų pas graikus ir iš graikų pas mus. Juk mūsų filosofai visada manė, kad filosofijoje pakanka patitenkinti svetimais atradimais ir tobulinti tai, ką pasiekė kiti. Kaip galima samprotuoti su peripatetikais apie gamtos dalykus neatkreipiant dėmesio į platonikų Akademiją, kurios mokymas apie dieviškus dalykus visada buvo kilniausias iš visų filosofijų (kaip liudija Augustinas); ir štai dabar aš, kiek žinau, pirmą kartą po daugelio šimtmečių (neįsivaizduokite dėl šių žodžių) pateikiau [jų pažiūras] viešai diskusijai.

Kaip galima nagrinėti kitų pažiūras, jeigu mes ateiname tarsi į išminčių puotą be jokių dovanų ir neatsinešame nieko, kas būtų mūsų pačių, mūsų proto vaisius? Iš tikrųjų negarbinga (kaip sakė Seneka) būti išmintingam tik aiškinant kitus, tarsi pirmtakų atradimai užvertų kelią mūsų išradingumui ir tarsi būtų išsekusi mūsų prigimties galia, ir mes nebegalėtume patys sukurti to, kas jeigu ir neįrodys tiesos, tai bent iš tolo primins apie ją. Juk jeigu valstietis nekencia nederlingo lauko, vyras — [nevaisingos] žmonos, tai, žinoma, juo labiau nekencia bevaisės sielos su ja surištas ir susijęs dieviškasis protas, kuris tikėjosi iš jos kilnesnio palikuonio.

Todėl, nepasitenkindamas bendromis doktrinomis, aš įtraukiau daug dalykų iš senosios Merkurijus Trismegisto teologijos, iš chaldėjų ir Pitagoro mokslo, iš slaptų žydų misterijų. Aš pateikiau taip pat daug diskutuotinų dalykų apie gamtą ir dievą, kuriuos pats suradau ir apmačiau. Pirmiausia, aš pateikiau [samprotavimus] apie Platono ir Aristotelio suderinamumą, kuriuo daugelis tikėjo, bet kurio niekas nebuvo pakankamai įrodęs. Iš lotynų šitai ketino padaryti Boecijus⁵⁰, tačiau jis taip ir nepadarė to, ką visada norėjo padaryti. Iš graikų tą patį buvo paskelbęs Simplikijas. O, kad jis būtų įvykdeš tai, ką žadėjo! Ir Augustinas veikale „Prieš akademikus“ rašo, jog netrūko tokių, kurie savo giliaminciais samprotavimais bandė įrodyti tą patį, t. y. kad Platono ir Aristotelio fi-

losofijos yra tapacijos. Ir Jonas Gramatikas⁵¹ sakė, kad Platonas nuo Aristotelio skiriasi tik tiems, kurie nesupranta Platono žodžių, tačiau įrodyti šitai paliko būsimoms kartoms. Be to, aš pridėjau nemaža Škoto ir Tomo, taip pat Averojaus ir Avicenos teiginių, kuriuos daugelis laiko prieštaraujanciais vieni kitiems, tuo tarpu aš manau, kad jie visiškai derinasi.

Antra, tai, ką mes pasisėmėme iš Aristotelio ir Platono filosofijos, išdėstėme 72-ose fizikos ir metafizikos tezėse, kurias jei kas supras, įstengs (jei neklystu — o tai man netrukus paaiškės) mano pasiūlytą gamtos ir dievo klausimą išspręsti daug geresniu būdu, skirtingu nuo to, kurio mums mokė mokyklose ir kuriuo studijuoja filosofiją mūsų amžiaus mokyti vyrai. Niekas neturėtų taip labai stebėtis, tėvai, kad aš, būdamas toks jaunas, tokių metų, kai pridera (kaip kai kurie tyčiojasi) tik skaityti kitų knygas, panorau pateikti naują filosofiją; geriau pagirkite ją, jeigu ji apgins save, arba atmeskite, jeigu jai nepritarosite; pagaliau, priimant sprendimą apie šiuos mūsų atradimus ir mūsų raštus, labiau derėtų skaičiuoti autoriaus nuopelnus arba trūkumus, o ne jo metus.

Be to, mes pasiūlėme kitą naujovę — filosofavimo būdą pasiitelkus skaičius, kuris iš tikrųjų yra senas. Juo naudojosi senovės teologai, ypač Pitagoras, Aglaofenas⁵², Filolajas⁵³, Platonas ir pirmieji platonikai. Tačiau dėl vėlesniųjų kartų nerūpestingumo jis buvo taip apleistas (kaip ir daugelis kitų gražų dalykų), kad šiuo metu vargiai galima surasti kokių nors jo pėdsakų. Platonas „Įstatymų epilogė“ rašė, jog iš visų laisvųjų menų ir kontempliatyviųjų mokslų nepaprasciausias ir dieviškiausias yra skaičių mokslas. Į klausimą, kodėl žmogus yra protingiausias iš visų gyvūnų, jis atsako: todėl, kad moka skaičiuoti. Apie tai užsimena ir Aristotelis „Problemosė“. Abunasaras⁵⁴ rašė, jog Avenzoaras Babilonietis⁵⁵ yra pasakęs: „Tas, kas moka skaičiuoti, žino viską“. Šie tvirtinimai jokių būdu negalėtų būti teisingi, jeigu skaičiavimo menu būtų laikomas tas sugebėjimas, kuriuo dabar labiausiai pasižymi pirkliai. Juk ir Platonas šitai nurodė, griežtai įspėdamas mus, kad šios dieviškosios aritmetikos nesutapatintume su pirklių aritmetika. Tai gi vildamasis, kad po daugelio naktų darbo perpratau tą aritmetiką, kuri yra taip išaukštinta, aš ir pažadėjau, suprasdamas tokio dalyko rizikingumą, viešai atsakyti, pasitelkęs skaičius, į 74 klausimus, kurie laikomi svarbiausiais iš tezių apie gamtą ir dievą.

Mes pateikėme taip pat ir teiginių apie magiją, kuriais nurodėme, kad ji yra dvejojama. Viena iš jų visiškai remiasi de-

monių veikla ir valdžia; tai pasibaisėtinas dalykas, mažai įtikimas ir antgamtiškas. Antroji, jei gerai pagalvosime, yra ne kas kita kaip gamtos filosofijos visiškasis užbaigimas. Pirmąją iš jų graikai vadina γοηρεια⁵⁶ ir jokių būdu nelaiko jos verta magijos vardo. Antrąją jie vadina specialiu ir tinkamu vardu μαγεια⁵⁷ ir laiko ją tobula ir aukščiausia ismintimi. Persų kalba, kaip sako Porfirijus, „magas“ reiškia tą patį, ką mūsų kalba — „dieviškų dalykų aiškintojas ir garbintojas“. Taigi, tėvai, didelis, net labai didelis šių menų skirtingumas ir nepanašumas. Pirmąją iš jų smerkia ir prakeikia ne tik krikščionių religija, bet ir visi įstatymai, visos gerai sutvarkytos valstybės. O ant-rają priima ir vertina visi išmintingi žmonės, visos dangaus ir dieviškų dalykų studijuojančios tautos. Pirmoji yra melagingiausias iš visų menų, antroji yra aukštesnė ir šventesnė filosofija. Pirmoji — nevaisinga ir tuščia, antroji — tvirta, patikima ir pastovi. Tas, kas užsiiminėjo pirmąją, visada tai darė slapta, nes ji užtraukia šalininkams gėdą ir nešlovę; o antroji senovėje ir beveik visada teikdavo didžiausią mokslinę garbę ir šlovę. Tarp tų, kurie užsiiminėjo pirmąją, niekada nebuvo nei filosofo, nei žmogaus, trokštančio studijuoti geruosius menus; tuo tarpu Pitagoras, Empedoklis, Demokritas, Platonas vyko į užjūrį studijuoti antrosios, o grįžę gynė ją, nors ir neatskleidė jos paslaptį. Pirmosios negalima pagrįsti nei proto motyvais, nei žymiais autoritetais; antroji didžiulias tarsi savotėvą sekė Abaridas Hiperborietis⁵⁸, ir Zaratustra — ne tuo, kuri galbūt jūs turite galvoje, bet Ormuzdo⁶⁰ sūnumi.

Į klausimą, kokia yra kiekviena iš minėtų magijų, Platonas „Alkibiade“ atsako, jog Zaratustros magija yra ne kas kita kaip mokslas apie dieviškus dalykus, kurio persų karaliai mokė savo sūnus, kad pagal dangiškos karalystės pavyzdį jie išmokyti valdyti savo valstybę. O „Charmide“ jis atsako, jog Ksamolsido magija yra sielos vaistai, kurie įdiegia sielai savitvardą, kaip kiti vaistai suteikia kūnui sveikatą. Tokios nuomonės vėliau laikėsi Charondas⁶¹, Damigeronas⁶², Apoloni-jas⁶³, Ostanas⁶⁴ ir Dardanas⁶⁵. Laikėsi jos ir Homeras, kuris, kaip aš kada nors parodysiu savo „Poetinėje teologijoje“⁶⁶, paslėpė ją po Odisejo klaidžiojimų skraiste kaip ir visus kitus mokslus. Jos taip pat laikėsi Eudoksas⁶⁷ ir Hermipas⁶⁸. Jos laikėsi beveik visi, kas tyrinėjo Pitagoro ir Platono misterijas. Iš vėlesniųjų aš suradau tris, kurie buvo jos ragavę: arabų al Kindį⁶⁹, Rodžerį Bekoną ir Gijomą Paryžietį⁷⁰. Ją mini ir Plotinas ir įrodinėja, kad magas yra gamtos tarnas, o ne šeimi-

ninkas. Šią magiją šis nepaprastai išmintingas vyras pripažino ir pagrindė, o antrąją taip bjaurėjosi, jog, pakvietas į piktybių demonų apeigas, teisingai pasakė, kad geriau tegu jie ateina pas jį, o ne jis eis pas juos. Anoji magija daro žmogų pavaldų ir priklausomą nuo piktybių jėgų, o ši daro jį tų jėgų valdovu ir viešpačiu. Anos negalima vadinti nei menu, nei mokslu, o ši, pilna aukščiausių paslapčių, veda į giliausią slaptiausių dalykų supratimą ir pagaliau visos gamtos pažinimą. Pas-taroji tarp dievo malonės sukurtų ir pasaulyje išbarstytų galių tarsi šaukia mus iš gelmių į šviesą. Ji ne tiek kuria stebuklus, kiek uoliai tarnauja juos kuriančiai gamtai. Nuodugnai ištyrusi vidinę visatos harmoniją, kurią graikai dar vaizdingiau vadino *συμταθεια*⁷¹, įžvalgiai ir visapusiškai pažinusi gamtą, su kiekvienu daiktu atlikdama savitas apeigas, kurios magų vadinamos *υωγ*⁷², nušaliose vietose, gamtos prieglobstyje, dievo slaptavietėse ji atskleidžia visiems slaptus stebuklus ir tarsi pati tampa jų kūrėja. Ir kaip valstietis vynuogių šakas priiša prie guobų, taip magas susieja žemę su dangumi, t. y. žemesniuosius dalykus — su aukštesniųjų turtais ir dorybėmis. Taigi aišku, jog pirmoji [magija] yra nenatūrali ir žalinga, o antroji — dieviška ir išganinga. Ypač dėl to, kad pirmoji atitraukia žmogų nuo dievo, atiduodama jį dievo priešams, tuo tarpu antroji skatina žmogų žavėtis dievo darbais, o iš to atsiranda meilė, tikėjimas, viltis. Juk niekas taip neveda prie religijos ir dievo garbinimo, kaip nuolatinis dievo stebuklų stebėjimas. Jeigu, padedami natūralios magijos, apie kurią čia kalbame, mes gerai juos pažinsime, tai, įkvėpti karštos meilės kūrėjui ir jo garbinimo, šlovinsime visa tai giedodami: „Visas dangus ir visa žemė pilna tavo šlovės didybės“. Bet gana apie magiją; apie ją čia kalbėjau todėl, kad žinau, jog daugelis, tarsi šunys, visada lojantys ant tų, kurių nepažįsta, dažnai niekina tai, ko nesupranta, ir neapkenčia to.

Dabar aš pereinu prie tų teiginių, kuriuos paėmiau iš senovės žydų misterijų ir pateikiau dėl švento katalikų tikėjimo sutvirtinimo. Kad kartais tie, kurie nežino tų teiginių, nelai-kytų jų prasimanymais, niekais, apgavikų pasakomis, aš no-riau, jog visi suprastų, kokie tie teiginiai, iš kur paimti, kiek, kiek ir kokių garsių autorių patvirtinti, kiek jie yra slapti, kiek dieviški, kiek reikalingi mūsų tikėjimo žmonėms ginti savo religijai nuo akipiešiškių žydų šmeižtų. Ne tik garsus žydų mokytojai, bet ir kai kurie iš mūsų, pavyzdžiui, Ezdras⁷³, Hilarijus⁷⁴ ir Origenas⁷⁵, rašė, kad Mozė kalne gavo iš dievo ne tik įstatymą, kurį jis paliko būsimoms kartoms surašytą pen-

kiose knygoje, bet ir tikrą jo slaptos prasmės aiškinimą. Esą dievas prisakęs jam paskelbti įstatymą žmonėms, tačiau jo aiškinimo neleidęs nei užrašyti, nei pagarsinti ir liepęs jį atskleisti tik pačiam Jėzui Navinui⁷⁶, kad šis savo ruožtu per-duotų jį kitiems vyriausiems kunigams, savo įpėdinams, ir laikytų visa tai didžiausioje paslapytėje. Pakako tos paprastos istorijos, kad pažintume dievo galybę, pyktį ant nedorėlių, malonę geriesiems, teisingumą visiems, o dieviškų išganingų pamokymų — kad pasirengtume geram ir laimingam gyvenimui ir tikrosios religijos garbinimui. Tačiau padaryti visiems suprantamas tas slaptas misterijas ir po įstatymo skraiste bei grubių žodžių apvalkalu slypincias aukščiausios dievybės pa-slaptis — argi tai nebūtų tas pat, kaip numesti šventą daiktą šuniui arba išbarstyti perlus kiaulėms (*Mt 7, 6*)? Taigi slepti nuo minios tai, kas turi būti pranešta tobuliausiems, tokiems kaip Paulius, kuris tvirtino skelbiantį, buvo ne žmogaus nutarimas, bet dievo nurodymas (*1 Kor 2, 6—13*). Šios taisyklės šventai laikėsi senovės filosofai: Pitagoras neparasė nieko, iš-skyrus keletą nedidelių dalykelių, kuriuos mirdamas perdavė savo dukteriai Damai. Sfinksai, iškalti prie egiptiečių šventyk-lų, išpėdavo, jog slapti mokymai mįslėmis turi būti saugomi nuo tamsuolių minios prisilietimo. Platonas, rašydamas Dionisijui apie kai kurias aukščiausias substancias, tvirtino: „Rei-kia apie tai kalbėti mįslėmis, kad, jeigu laiškas atsitiktinai pa-tekėtų į kieno nors kito rankas, kiti negalėtų suprasti to, ką tau rašau“⁷⁷. Aristotelis apie savo „Metafizikos“ knygas, kuriose aiškinami dieviški dalykai, pasakė, kad jos buvo paskelbtos ir kartu nepaskelbtos. Toliau, Origenas tvirtino, jog Jėzus Kris-tus, gyvenimo mokytojas, atskleidė daug dalykų savo moki-niams, kurie napanorėjo jų užrašyti, kad jie netaptų visiems žinomi. Labiausiai šitai patvirtina Dionisijas Areopagitas, sa-kydamas, jog slaptiausios misterijos mūsų religijos kūrėjų bu-vo perduodamos *εξ του εις τουν δια μεσων λογου, t. y. iš lūpų i lūpas* (be rašto), žodžiu.

Kai visiškai taip buvo atskleistas tikrasis įstatymo, die-vo perduoto Mozėi, aiškinimas, jis buvo pavadintas „kabala“ — žydų kalba tai reiškia tą patį, ką mūsų kalba — „perėmimas“ (*receptio*) — būtent dėl to, kad ši mokymą perimdavo ne iš ra-šytinių dokumentų, bet vienas iš kito tarsi pagal paveldėjimo teisę. Tačiau kai Kyras⁷⁸ išvadavo žydus iš Babilonijos nelaisvės ir kai Zorobabelis⁷⁹ atstatė šventyklą, jie ėmė galvoti apie ista-tymo atkūrimą. Ezdras, tuometinė bažnyčios galva, pataisęs Mozės knygą ir aiškiai suprasdamas, jog dėl Izraelio genties

istrėmimų, žudynių, bėgimo ir nelaisvės profėvių įvesto proto perduoti mokymą iš lūpų į lūpas nebegalima išsaugoti ir jog dievo Mozei atskleisto dangiškojo mokymo paslaptys ateityje žus, nes nebegalima ilgiau išsaugoti atmintyje jų aiškinimų, nusprendė sušaukti visus seniausius išminčius, kad kiekvienas iš jų viešai paskelbtų tai, ką prisimena apie įstatymo paslaptis, o raštininkai surašytų visa tai ir 70 knygų (tiek išminčių sudarė Sinedrioną⁸⁰). Šiuo klausimu, tėvai, galite netikėti vien manimi. Paklauskite paties Ezdro, kuris taip pasakė: „Praslinkus keturiasdešimčiai dienų, aukščiausiasis kreipėsi į mane, sakydamas: „Ką pirmiau parašei, paskelbk viešai, ir tegu perskaito tai visi, verti ir neverti, tuo tarpu vėlesnes 70 knygų saugok, kad galėtum perduoti jas išmintingiausiems savo tautiečiams. Mat jose yra proto versmė, išminties šaltinis, žinojimo upė“. Aš taip ir padariau“. Tokie yra Ezdro žodžiai. Tai yra kabalistinio mokymo knygos. Tose knygose, kaip Ezdras aiškiai ir teisingai pasakė, yra proto versmė, t. y. neišreikiama supersubstancialios dievybės teologija, išminties šaltinis, t. y. tikroji pažinių ir angeliškų formų metafizika, ir žinojimo upė, t. y. patikimiausia gamtos filosofija. Popiežius Sikstas IV⁸¹, popiežiaus Inocento VIII⁸², kurio valdomi mes laimingai gyvename, pirmtakas, su didžiausiu atsidavimu bei uolumu rūpinosi tas knygas išversti į lotynų kalbą mūsų tikėjimo labui. Ir po jo mirties trys iš jų buvo išleistos lotyniškai. Tos knygos žydų šiuo metu yra laikomos tokioje pagarbėje, kad niekas negali prisiliesti prie jų anksčiau negu sulaukęs 40 metų.

Aš už nemažą kainą įsigijau tas knygas, atsidėjęs įdėmiai perskaiciau jas ir supratau (dievas yra liudininkas), kad jose slypi ne tiek Mozės, kiek krikščionių religija. Ten kalbama apie trejybės paslaptį, apie žodžio įsikūnijimą, apie mesijo dieviškumą, apie pirmąją nuodėmę ir jos išpūkimą per Kristų, apie dangiškąją Jeruzalę, apie demonų kritimą, apie angelų chorus, apie skaistyklą ir pragaro kancias. Apie visa tai kasdien skaitome Pauliaus ir Dionisijo, Jeronimo ir Augustino raštuse. Tose vietose, kurios susijusios su filosofija, atrodo, kad girdi Pitagorą ir Platoną, kurių teiginiai yra tokie artimi krikščionių tikėjimui, jog mūsų Augustinas siunčia dievui didžiulę padėką už tai, kad į jo rankas pateko platonikų knygos. Apkritai tarp mūsų ir žydų nėra beveik jokių prieštaravimų kokiais nors klausimais, kurių nebūtų galima paneigti ir įveikti remiantis kabalistų knygomis, kad neliktų jokio kampo, į kurį pasisiėpti. Tam patvirtinti turiu labai rimtą liudininką, moky-

čiausią vyrą Antonijų Kroniką⁸³, kuris, būdamas puotoje pas žydą Daktilį⁸⁴, savo ausimis girdėjo, kaip šis gerai išmanantis ši mokslą vyras visiškai sutiko su krikščionių mokymu apie trejybę.

Tačiau grįžkime prie mūsų diskusijos skyrių, kuriuos reikia aptarti. Aš įtraukiau į ją taip pat savo nuomonę apie Orfejo⁸⁵ ir Zaratustros eilų aiškinimą. Orfejo tekstai Graikijoje yra išlikę beveik visi, Zaratustros — tik fragmentai, tuo tarpu chaldėjai skaitė ji visą. Abu jie yra laikomi senosios išminties tėvais ir kūrėjais. Argi aš galiu nutylėti apie Zaratustrą, kuris dažnai ir visada su didžiausia pagarba yra minimas platonikų. Jamblichas Chaldėjas rašo, kad Pitagoras Orfejo teologiją ėmė pavyzdžiu, pagal kuri kūrė ir formavo savo paties filosofiją. Be to, sakoma, jog Pitagoro mokymas tik todėl vadinamas šventu, kad yra kilęs iš Orfejo teiginių; čia yra pirminis šaltinis, iš kurio atsirado slaptasis skaičių mokslas ir visa, kas graikų filosofijoje yra didinga ir kilnu. Tačiau pagal senovės teologų paprotį Orfėjas taip apgaubė savo mokymo paslaptį pasakos skraiste ir įvilko ją į poetinį apdarą, jog skaitančiam jo himnus atrodo, kad juose nėra nieko, išskyrus tuščias pasakas ir pačius tikriausius niekus.

Aš norėjau pasakyti tai, kad suprastumėte, kaip man buvo sunku atskleisti sąmoningoje mįslių painiavoje, pasakų gėlmėse glūdinčią slaptą filosofinę prasmę, juo labiau kad tokiam sunkiame, miglotame, neištirtame darbe man niekas nepadėjo — negalėjau pasiremti kitų interpretatorių aiškinimais ir nuodugniais tyrinėjimais. Šunes lojo ant manęs, girdi, aš sukaupęs daugybę smulkių, nereikšmingų dalykų vien tik jų kiekybei pademonstruoti, tarsi aš nebūčiau surinkęs visų labiausiai ginčytinų ir prieštaringų klausimų, dėl kurių kivirčiai jasi svarbiausios filosofinės mokyklos, tarsi aš nebūčiau patiekęs daugybės dalykų, visiškai netyrinėtų ir nežinomų jiems patiems, nors jie puola mane ir laiko save filosofų vadais. Iš tikrųjų aš esu taip toli nuo tokios nuodėmės, jog stengiausi kuo labiau susiaurinti šią diskusiją. Jeigu būčiau panorėjęs suskaityti ją ir padalyti į dalis (kaip yra įpratę kiti), tikriausiai jų būtų išėję be galo daug.

Nekalbėsiu apie kitus dalykus, bet ar yra čia kas nors, kas nežino, jog viena tezė iš 900, būtent tą, kurioje kalbama apie Platono ir Aristotelio filosofijų suderinamumą, aš galėjau suskaityti į 600 dalių, nesukeldamas įtarimo, kad esu linkęs į įspūdingą kiekybę; gal tų dalių būtų susidarę net dar daugiau, jeigu būčiau vieną po kito išvardijęs visus klausimus,

kuriais, kitų nuomone, šie filosofai nesutaria, o aš manau, kad sutaria. Tačiau tikrai pasakysiu (nors tai nekuklu ir ne pagal mano būdą), nes pavyduoliai ir priešai verčia mane pasakyti, jog aš noriu įtikinti čia susirinkusius ne tu, kad labai daug žinau, bet tu, kad aš žinau tai, ko daugelis nežino.

Taigi, gerbiamieji tėvai, kadangi jums jau aiški dalyko esmė, tai, kad jums, šviesiausiai mokytojai, nebereikėtų ilgiau laukti mano kalbos (aš su didžiausiu malonumu matau, jog jūs esate pasirengę ir apsiginklavę būsimai kovai) — tegu lydi mus sėkmė ir laimė, ir, tarsi aidint kovos signalui, pradėkime mūši.

Versta iš: Joannis Pici Mirandulae Opera omnia.— Basileae, 1557, p. 313—331. Vertė Eugenija Uličinaitė

ERAZMAS ROTERDAMIETIS (1469 – 1536)

Zymus Nyderlandų humanistas Erazmas Deziderijus Roterdamielis (Erasmus Desiderius Roterodamus, tikroji pavardė — Gerhardas Gerhardsas) gimė Roterdame išsilavinusio bažnyčios tarno šeimoje. Erazmas — tai slapyvardis, kuris graikų k. reiškia „mylimas, geidžiamas“. Vėliau prie šio graikiškos kilmės vardo buvo pridėtas jo lotynų k. — Desiderius. Pradinių mokslo žinių Erazmas sėmėsi Deventeryje. Paskui, sekdamas vyresniojo brolio Piterio pėdomis, įstojo į augustinų vienuolyną. Čia mėgino užsiiminti tapyba, knygų iliustravimu, rašė lotyniškas bukolines eiles, traktatus. Po penkerių metų išėjęs iš vienuolyno, buvo vyskupo sekretoriumi, lankėsi įvairių vienuolynų bibliotekose, gilindamasis į ankstyvosios tikslumo tyrimų problemas. Pagaliau, jausdamasis žinių trūkumą, razmas išvyko į Paryžių, Sorbonos universitete studijavo teologiją. Tolesnis jo gyvenimas — tai nuolatinės kelionės po visą Europą. 1500 m. apsilankęs Anglijoje, jis susidraugavo su Tomu Moru. 1502—1504 m., dirbdamas Leveno universitete Nyderlanduose, gilinosi į Biblijos tekstą, išmoko graikų ir hebrajų